

A városi manysi nyelvoktatás kérdései és válaszai

Horváth Csilla

SzTE Nyelvtudományi Doktori Iskola
naj.agi@gmail.com

Kivonat: A dolgozat a manysi nyelv városi környezetben történő oktatásának helyzetét és főbb problémáit mutatja be. A Hanti-Manszijszk városi közoktatásban a manysi nyelv csak a felsőfokú oktatásban jelenik meg. A manysi anyanyelvű diákok száma alacsony, és a lehetséges nyelvhasználati szinterek beszűkültek, mégis nő az igény a nyelvtanulás minél alacsonyabb életkorban való megkezdése iránt, ezért a városban egy évtizede alternatív oktatási intézmény is működik. Míg a közoktatás figyelmen kívül hagyja az urbanizáció hatására megváltozott szociolingvisztikai körülményeket, és a manysi nyelvoktatás létrejöttékor bevezetett módszerek alkalmazásával próbál eredményt elérni, az alternatív intézmény tapasztalati úton próbál megfelelő oktatási modellt kidolgozni, így hosszabb távon alkalmasabbnak tűnik arra, hogy a városban is lehetővé tegye a manysi nyelv elsajátítását. Az Ugor Állami Egyetem és a Liling Szójum Központ nyelvoktatási programjait részt vevő megfigyeléssel vizsgáltam, előbbi intézmény képzésében 2006-ban, 2008-ban és 2012-ben, utóbbi intézmény képzésében 2006 óta folyamatosan részt veszek.

1 Bevezetés

A dolgozat célja a manysi nyelv városi környezetben történő oktatásának bemutatása, különös figyelemmel a kortárs helyzet, valamint a nyelvoktatás, a nyelvhasználat és a nyelvsajátítás együttes problémáinak leírására. Az elemzés a Hanti-Manysi Autonóm Körzet fővárosának, Hanti-Manszijszknak oktatási intézményhálózatán alapul, mivel ebben a városban kiemelkedően nagy létszámú manysi közösség él, valamint a város gazdagsága is lehetővé tette egy sokszínű kulturális közösség létrejöttét, mely elég aktív ahhoz, hogy eddig ismeretlen nyelvoktatási szintereket és módszereket is életre hívjon.

A manysi nyelvoktatás bemutatása a manysi nyelv szociolingvisztikai leírását, a városi közegben elfoglalt szerepének elemzését követően a manysi nyelvet oktató intézmények, az általuk használt tankönyvek bemutatásának segítségével történik. A leírás, elemzés alapjául a vonatkozó szakirodalom és a statisztikai adatok mellett a Hanti-Manysi Autonóm Körzetben, elsősorban az Ugor Állami Egyetem és a *Liling Szójum* Oktatási Központban 2006 és 2012 között öt alkalommal lefolytatott terepmunka során, részt vevő megfigyeléssel, mélyinterjúkkal és félig strukturált interjúkkal gyűjtött információk szolgálnak.

2 Őshonos kisebbségi nyelvek és a város

Míg a veszélyeztetett nyelvek revitalizációs törekvéseinek, az ezeken a nyelveken folytatott oktatás bemutatásának már kanonizált szakirodalma van (pl. Fishman 2001), addig az urbanizáció őshonos nyelvekre gyakorolt hatása, a veszélyeztetett őshonos nyelvek urbanizált körülmények között történő oktatása, esetleg elsajátítása viszonylag új kutatási témának számít. Fokozottan igaz ez az uráli nyelvekre is, holott a nyelvi és társadalmi változások gyorsasága indokolja az azokra válaszul megjelenő kezdeményezések mielőbbi elemzését. Bár az uráli nyelveket beszélő népek többsége városokban él, a nyelvet beszélők száma pedig folyamatosan csökken, és szórványosan, de egyre nagyobb számban lépnek színre nyelvi revitalizációval kísérletező intézmények is, a szakirodalom csak kisszámú, elsősorban Finnországhoz köthető (pl. Huss 1999, Olthuis és munkatársai 2013) példát ismer.

A manysi nyelvoktatást és nyelvi revitalizációt vizsgáló kutatások eredményeit ezért a jelenlegi fázisban elsősorban más őshonos kisebbségi nyelvek revitalizációját vizsgáló munkákkal lehet összevetni. A jelenlegi manysi oktatási helyzet átmenetet képez a más arktikus nyelvek (pl. inari számi, bővebben l. Olthuis és munkatársai 2013) revitalizációját célzó civil programok és az európai őshonos kisebbségi nyelvek (pl. friuli, szárd nyelvek, bővebben l. Salamon 2007) központilag tervezett oktatása között. Előzetesen valószínűsíthető, hogy ha a továbbiakban a közoktatási helyzet nem változik meg gyökeresen, folytatódik viszont az alternatív oktatási programok állami támogatása, további kutatásra az alternatív intézményekben zajló oktatás lesz érdemes, mivel ez az oktatási rendszer fogja magában egyesíteni a nyelvi fészkek másutt sikereket felmutatni képes modelljét és a nyelvtervezés előnyeit, még ha a speciális oroszországi körülmények, társadalmi különbségek miatt másutt nem megfigyelhető sajátosságokkal is fog rendelkezni.

3 A manysi nyelv szociolingvisztikai helyzete

3.1 A beszélők számának alakulása

A manysi egy az uráli nyelvcsaládba tartozó, erősen veszélyeztetett őshonos nyelv. Elsősorban Nyugat-Szibériában, a Hanti-Manysi Autonóm Körzet területén beszélik. A legfrissebb népszámlálási adatok szerint a manysik lélekszáma 12 269 fő, a manysi nyelvet saját bevallása szerint 938 fő beszéli (Népszámlálás 2010), vagyis tovább erősödik a korábbi népszámlálások során kirajzolódni látszó tendencia: a magukat manysinak vallók száma lassan, de biztosan nő, míg a nyelvet ismerők száma radikálisan csökken.

A nyelv generációk közti továbbhagyományozásának nyilvánvaló problémái ellenére is nehéz a manysi nyelv veszélyeztetettségének pontos mértékét meghatározni. Fishman nyelvi veszélyeztetettséget osztályozó nyolcfokú skáláján (bővebben ld. Fishman 1991: 87–110) például a beszélők életkorát és társadalmi státuszát tekintve a manysi a hetedik, nyelvi revitalizációra szinte esélytelen stádiumba látszik tartozni („most users of Xish are a socially integrated and ethnolinguistically active population but they are beyond child-bearing age”, Fishman 1991: 92). Más jellemzőket is figyelembe véve azonban a kép jóval pozitívabb. Bár a manysi nyelv sem Hanti-

Manszijszk városnak, sem a Hanti-Manysi Autonóm Körzetnek nem hivatalos nyelve, nem rendelkezik gazdasági jelentőséggel, nem játszik szerepet a törvényhozásban és a politikában sem, mégis jelen van a hivatalos és félhivatalos nyelvhasználati színtereken. Néhány éve még túlzás lett volna kijelenteni, hogy „[m]ind manysi, mind hanti nyelven jelenik meg újság – ezeket a két őslakos nép ingyen kapja meg” (Pusztay 2006: 177), hiszen a lapokat nemhogy ingyen juttatták volna el az igénylőkhöz, de a rendszerváltást követően egyáltalán nem is terjesztették, kizárólag iskolákban, könyvtárakban, illetve a szerkesztőségben lehetett hozzájutni. A Hanti-Manysi Autonóm körzetben megjelenő két lap saját honlapjának és online archívumának (<http://khantyasang.ru/frontpage>) létrehozásával azonban a szerkesztőség XXI. századi megoldást talált a terjesztési problémára, így a továbbiakban valódi nyelvi színtérként és nyelvhasználatot befolyásoló tényezőként funkcionálhat. A sajtó mellett a manysi nyelv jelen van a médiában, a kulturális életben, az interneten és az oktatásban is. A manysi nyelv oktatásban betöltött szerepére a későbbiekben térünk ki.

3.2 A nyelvelsajátítás nehézségei

A manysi beszélők korfája urna alakú, vagyis a nyelvet beszélők többsége az idős generációhoz tartozik, a fiatalok egyre kisebb számban sajátítják el a manysit anyanyelvként (Horváth 2012: 63–64). A nyelvelsajátítás, nyelvhasználati szokások megváltozása a középkorú generáció hatására kezdődött meg.

A ma 35 és 60 év közötti generáció tagjai egynyelvű családban nőttek fel, családi körben sajátították el a manysi nyelvet, elsősorban ezt használták a családi, mikroközösségi kommunikációban is. Diákként manysi társaikkal az iskolában, internátusban is manysiuil érintkeztek, annak ellenére, hogy a közoktatás a kisebbségi nyelvvvel kapcsolatban ellentmondásos kommunikációt alkalmazott: a manysi tantárgyként, esetenként oktatási nyelvként is jelen volt az iskolában, használatát azonban a kijelölt tanórákon kívül büntették.

Az orosz nyelvvvel a diákok többnyire az iskolában ismerkedtek meg, tanulmányaik befejezéséig kiegyensúlyozott manysi-orosz kétnyelvűvé váltak. Az iskolában elszenvedett inzultusok, valamint a manysi nyelv általánosan alacsony presztízse miatt a középkorúak már nem adták át tudásukat gyermekeiknek, így az 1980-as, '90-es évekre a nyelvelsajátítási szokások gyökeresen megváltoztak. A manysi gyerekek olyan többnemzetiségű családban nőttek fel, ahol a család domináns vagy kizárólagos nyelve az orosz. A kutatások szerint a Hanti-Manysi Autonóm Körzet őshonos diákjainak kimagaslóan magas hányada orosz egynyelvű, ennek ellenére a manysi nyelv presztízse a beszélők számának csökkenése és más tényezők kapcsán lassan, de szignifikánsan nő, olyanok is anyanyelvüknek vallják, akik egyébként saját bevallásuk szerint sem beszélnek a nyelvet (Сподина 2011: 214). Ez a tény megerősíti a korábbi feltételezést, mely szerint a kisebbségi identitás egyik legfontosabb markere a kisebbségi nyelv ismerete, ezért azok is beszélőknek vallják magukat, akiknek korlátozottabb a kompetenciája, és azok is el szeretnék sajátítani a nyelvet, akik korábban nem érdeklődtek a nyelv iránt.

A városokban a manysi családok nem formálnak egységes tömböt, nem laknak ugyanabban a városrészben, csak rövidebb időszakokra fordul elő, hogy egy háztartásban három generáció él együtt. A közös munkahely, közös szülővidék gyakran, a közös etnikum, közös nyelvtudási szint a tapasztalatok szerint ritkán jelenik meg kö-

zösszgszervezı erıkent, ezert a manysi gyerekek számára a manysi anyanyelvı szı-
lın kıvıl nem áll rendelkezésre más forrás a nyelv elsajátításához.

4 A manysi nyelv helyzete a városokban

A manysi nyelv városban történı használatáról meglehetősen nehéz egzakt informá-
ciókat találni. Az oroszországi népszámlálások adatain kıvıl ritka az olyan sta-
tisztika, amely külön kezeli az obi-ugor népeket, az obi-ugor nyelvek beszélıit, in-
kább a jogi terminológiának megfelelıen az „ıshonos népek” kategóriájának haszná-
lata általános, amely csoportba a manysikon és hantikon kıvıl a körzetben élı nye-
nyecek és komik is beletartoznak. Manysikra vonatkozó számadatokkal így elsısor-
ban egyéni kutatásokban, publikációkban lehet szırványosan találkozni, ezek meg-
bízhatósága pedig többnyire csak az egyéni tapasztalatokkal összevetve állapítható
meg.

A Hanti-Manysi Autonóm Körzet lakosságának 0,72%-a manysi nemzetiségı, a
fıváros lakosságában ennél magasabb arányban, 3,7%-ban reprezentáltak az obi-
ugorok (Демографические процессы). Szamarovo, Hanti-Manszijszk város elıdje
hanti település volt, magának Hanti-Manszijszknak (régı nevén Osztyjako-
Vogulszknak) mindig volt hanti lakossága. Ugyanez nem mondható el a manysikról,
akik hagyományos lakhelyükrıl a XX. század második felében, a körzet ipari és gaz-
dasági fellendülését követően költöztek városokba, elsısorban Hanti-Manszijszkba.

Ennek megfelelıen Hanti-Manszijszkban hagyományosan nem létezett manysi
nyelvı közösségi szintér, a manysi nyelv használata kizárólag családi vagy mikrokö-
zösségi szinten volt biztosított, a kisszámú kimondottan manysi munkahely (ilyen
például a manysi hetilap vagy a manysi nyelvı rádióadás szerkesztısége) mellett el-
sısorban nagycsaládi összejövetelen nyílt rá lehetőség. Mivel a Hanti-Manysi Auto-
nóm Körzet önreprezentációjában hangsúlyosan jelen van a körzet ıshonos népeinek
megjelenítése (a városképben, városi rendezvényeken, ünnepeken, illetve a kötele-
zı helytörténeti, ıshonos népek kultúráját bemutató tanelemek révén az oktatásban
is), a Körzet lakosságának körében nõ az érdeklıdés az obi-ugor nyelvek iránt, obi-
ugor és nem-obi-ugor csoportok részérıl egyaránt.

A soknemzetiségı, multikulturális légkör hatására számos civil kezdeményezés jött
létre Hanti-Manszijszkban az obi-ugor kultúra megırzésére, melyek stabil pontjai a
város kulturális életnek. Ilyen szervezet például az Obi-ugor Népek Ifjúsági Szerveze-
te, illetve az Obi-ugor Népek Színháza.

5 A manysi nyelv helye az oktatásban

5.1 A manysi írásbeliség rövid története

Egy nyelv iskolákban történı sikeres oktatásához szükséges, hogy az adott nyelv ren-
delkezzen egy sztenderdizált nyelvváltozattal, vagy legalábbis kodifikált írásbeliség-
gel. A manysi nyelv esetében látszólag mindkét feltétel teljesül.

A manysi nyelv írásbelisége viszonylag rövid múltra tekint vissza. Manysi nyelvı
szövegek ugyan már a XIX. század második felében is jelentek meg a cári Oroszor-

szágban, azonban témájuk, nyelvezetük, terjesztésük, valamint a manysik írástudatlansága miatt a hatásuk marginálisnak volt tekinthető, elsősorban a tudományos élet számára bírtak jelentőséggel. Ilyen munka volt például a Máté evangéliumának kondai dialektusban készült fordítása, amelyet 1869-ben adtak ki először, majd Helsinkin és Tartun keresztül jutott Magyarországra, ahol Reguly megfejtetlen jegyzetei mellett évekig a manysi nyelvről szerzett ismeretek egyetlen forrása volt (Hunfalvy 1872: 1). A manysi írásbeliség tényleges kezdetének az 1931-es évet tekintjük, amikor Leningrádban, az Északi Népek Intézetében más szibériai nyelvek mellett a manysi nyelv első, latin betűs ábécéjét is megalkották. A mai, cirill betűs írásmódra – a Szovjetunió minden nyelvére vonatkozó rendelkezés értelmében – 1937-ben tértek át, kisebb-nagyobb módosítások mellett napjainkban is ez az ábécé használatos (Sipőcz–Dolovai 2001: 53). Megszülettek az első, zömében ismeretterjesztő jellegű manysi nyelvű könyvek is, például a Vlagyimir Tambi a repülés történetét bemutató munkájának manysi fordítása (Tambi 1937), Puskin meséje a halról és a halászról (1938), illetve Gorkij manysi nyelvű életrajza (Торграшин 1940). Erre az időszakra tehető a közoktatásban használt első tankönyvek és szótárak megjelenése is.

A hanti nyelv sztenderdizációját a mai napig övező problémákkal (lásd pl. Schmidt 2006: 19–36, Sipos 2006) szemben a manysi irodalmi nyelv létrehozása látszólag mentes volt a nehézségektől. Irodalmi szövegek, tankönyvek és más publikációk szinte kizárólag az északi dialektusban íródtak, mivel a többi dialektus nem rendelkezett számottevő beszélői közösséggel. A déli manysi dialektus kihalását az 1950-es évre, a nyugati manysit valamivel későbbre valószínűsítik. A keleti manysi dialektus állapotról bizonytalan információk állnak rendelkezésre, ugyan terepmunkások több alkalommal jelentettek elszigetelt beszélőket (pl. Fejes 2010), a kutatók többsége csaknem kihaltnak tekinti ezt a nyelvváltozatot is. Bár kisszámú, a keleti dialektusban írt manysi irodalmi mű is megjelen, még a XX. század második felében is, a nyelvjárás az oktatásban sosem játszott komolyabb szerepet. A manysi nyelv irodalmi nyelvváltozatának alapjául az északi dialektus, azon belül pedig a szoszvai variáns szolgált. A manysi nyelvű irodalmi művek kis száma és nehéz hozzáférhetősége miatt a manysi művek olvasása nem része a mindennapoknak.

Az írott manysi nyelv kodifikációja stabilnak tekinthető. A tudományos írásokban ma is használatos írásmód a cirill ábécéi betűin kívül kezdetektől használt különleges karaktereket (pl. *ʃ*) az orosz nyelvből hiányzó fonémák jelölésére. A magánhangzók hosszúságának jelölésére az 1980-as évektől találhatunk adatokat. A tudományos írásmód mellett az utóbbi néhány évben egyre inkább tért hódít egy alternatív írásmód, mely az említett tudományos írásmódtól elsősorban a palatalizált mássalhangzók jelölésében különbözik, és amely használói szerint pontosabban tükrözi a manysi szavak kiejtését, így ideálisabb a manysit második nyelvként elsajátítók számára. Ezt a fajta írásmódot elsősorban a sajtó használja.

5.2 Nyelvelsajátítás és nyelvoktatás viszonya

A lehetséges nyelvi szinterek leírt szűkössége miatt a nyelvoktatás kulcsfontosságú szerepet játszik a nyelvelsajátítás biztosításában, sikerességében. A manysi nyelv oktatásban betöltött szerepe sokáig abban állt, hogy a manysi egynyelvű diákokat átírányító módszerrel az orosz nyelv használatára vezessék át. Mára ez a helyzet megváltozott: úgyszólván nincs már olyan diák, aki ne beszélne oroszul, mire eléri az iskolás

kort. Schmidt Éva hanti nyelvoktatásra vonatkozó jellemzése a manysi nyelvre is igaz:

Az őslakosság egyre kisebb százalékát alkotja a népességnek, még nem ipari területeken is erős a keveredés, gyakoriak a vegyes házasságok. Az orosz nyelv közvetítő nyelvként való használata általános, ezzel mindinkább visszaszorulnak a nemzetiségi nyelvek. Ennek megfelelően a hetvenes években már nem volt centralizált nemzetiségi könyvnyomtatás, az iskolák jelentős részében átálltak az orosz nyelvű oktatásra, mert nehézségekbe ütköztek a tiszta nemzeti osztályok összegyűjtése (Schmidt 2006: 18–19).

A körülményeknek megfelelően a manysi nyelvű oktatás célja is megváltozott, elsődleges feladata ma már az lenne, hogy a gyerekek manysi nyelvtudását mélyítse, illetve azokat a gyerekeket segítse a nyelv elsajátításában, akiknek erre nem nyílt ott-hon lehetősége. A közoktatás azonban jelenlegi formájában, minden szándék ellenére is, alkalmatlan a nyelv előzetes nyelvtudás nélkül történő tanítására. A manysi nyelv anyanyelvi szintű elsajátítására és használatára kizárólag azoknak van lehetősége, akik manysi nemzetiségi családban, a manysi nyelvet jól ismerő és napi szinten használó szülők gyermekeként nőnek fel, lehetőleg távol az orosz nyelvű többségi kultúrától és az ennek helyet adó településektől. Ezeknek a feltételeknek ma már alig néhány közösség felel meg, a Hanti-Manysi Autonóm Körzet periferiáján, illetve a Szverdlovszki Körzet manysik lakta vidékén, ez a csoport a manysi társadalmon belül kisebbséget alkot, ezért szükséges a nyelvoktatási szokások átalakítása. Amint a későbbi összevetésből is látható, a közoktatás nem törekszik ennek a problémának a megoldására, az alternatív oktatási intézmény azonban felismerte nyelvoktatás sikerelenségét és kísérletet tesz a helyzet megváltoztatására.

5.3 Közoktatási intézmények Hanti-Manszijszkban

A közoktatási rendszer kiépítéséhez vezető társadalmi változások a manysik lakta vidéken a szovjet hatalomátvétel után mentek végbe. Az 1930-as években a kollektivizálás eredményeként a még nomadizáló életmódot folytató családok többsége is letelepedett, nem ritkán új, a hagyományos falvaknál, szálláshelyeknél nagyobb, központosított településeken. Az új településhálózat kialakulásával párhuzamosan létrejött a megfelelő infrastruktúra is, majd ezt követte az iskolahálózat kiépülése: vidéken általános iskolák, úgynevezett internátusok, a központi településeken középfokú szakképzést biztosító intézmények működtek (Schmidt 2006: 21–22).

A rendszerváltás után a manysi kötelezőből választható tantárggyá vált, ezáltal átmenetileg tovább csökkent a nyelv presztízse. Egyes adatok szerint a Körzetben a 2003/2004-es tanévben 44 olyan iskola is működött, amelyben a tanulók többsége valamely északi kis néphez tartozott, manysi nyelvet pedig 1042 tanuló tanult, akik közül 783 manysi származású is volt (Pusztay 2006: 150–151). Mégis, nehezen hihetünk a tájékoztatásnak, ha figyelembe vesszük, hogy manysi nyelvterület középpontjának számító Szaranpaulban például 1990-ben két gyermek, 1992-ban már egy sem tanult az általános iskolában manysiul (Sipőcz–Dolovai 2001: 57), a 2010-es népszámlálás adatai szerint pedig a teljes manysi beszélői közösség alacsonyabb lélekszámú volt, mint a 2003/2004-es tanévben manysiul tanuló iskolások száma.

A Körzetben igen, Hanti-Manszijszk városában azonban nem működnek nemzeti-ségi óvodák, amelyekben a hanti és/vagy manysi nyelvet tanítanák. Hanti-Manszijszkban ezen kívül az általános iskolákban sem lehet manysi nyelvet tanulni,

részben ennek a hiánynak is köszönhető az alternatív oktatási intézmények létrejötte. Mivel azonban az orosz közös nyelvként használó interetnikus családok magas aránya (bővebben l. Horváth 2012) mellett is nő Hanti-Manszijszkban az érdeklődés az obi-ugor népek kultúrája és nyelve iránt, szükségessé vált a manysi nyelv elsajátítását lehetővé tevő intézményrendszer kialakítása is, aminek eredményeként valószínűsíthető, hogy a 2013/2014-es tanévtől szülői kezdeményezésre egy hanti-manszijszki általános iskolában beindul a manysi nyelv oktatása.

A hanti-manszijszki pedagógia főiskolán annak 1932-es megnyitása óta folyamatosan elérhető manysi nyelvi tanárképzés, 2002-ben pedig megnyílt az Ugor Állami Egyetem, ahol manysi tanszék, majd manysi szak is indult. 2005-ben az egyetemnek 236 manysi hallgatója volt (Szalontai-Dmitrijev 2005: 20), akiknek többsége a manysi szakon folytatta tanulmányait, annak ellenére, hogy a hallgatók jellemzően alapfokú manysi nyelvtudással érkeztek az egyetemre, és diplomaszerezésig sem jutottak társalgási szintnél magasabbra (Horváth 2010: 18–19). 2010-ben a manysi képzésnek is otthont adó intézet ideiglenesen beszüntette működését (Сподина 2011: 220), azóta a manysi nyelv csak tantárgyként szerepel az egyetemi programban.

5.4 Alternatív oktatási intézmények

2003-ban nyílt meg Hanti-Manszijszkban a *Liling Szojum* Oktatási Központ (bővebben l. Horváth 2010, 2012). Megalapítására akkor merült fel igény, amikor az 1990-es évek végén a városban élő manysi értelmiségiek szembesültek a ténnyel, hogy a hanti-manszijszki iskolában nincs lehetőség hanti, manysi nyelv tanulására, sőt, az általános iskolás diákok az őshonos népek kultúrájának legalapvetőbb jellemzőivel sincsenek tisztában. A *Liling Szojum* (manysi: 'élő patak') Központ programjában kezdetektől helyet kapott a manysi nyelv. A Központ kiemelt hangsúlyt fektet a minél alacsonyabb életkorban megkezdett nyelvi és kulturális szocializációra, a növendékek közé az utóbbi években már négy-ötéves gyerekeket is felvesznek. Jelenleg két csoportban is tanítanak manysi nyelvet: óvodás korú gyerekeknek, hetente két alkalommal, 10–15 fős csoportban, illetve kisiskolásoknak, hetente egy alkalommal, 5 fős csoportban. A nyelvoktatásban a Központ munkatársai nem az egyébként általánosnak számító, drillszerű, frontális oktatási módszert alkalmazzák, hanem élményközpontú, kommunikatív gyakorlatok segítségével tanítják a manysi nyelvet. A foglalkozásoknak az óvodás csoportban mindig része valamilyen kézműves tevékenység is.

A Központ hanti-manszijszki működését kiegészíti a *Many Uszkve* (manysi: 'kis városka') elnevezésű nyári tábor munkája. Ezt az etnokulturális tábort Hanti-Manszijszkban élő manysi értelmiségiek és még hagyományos életmódot folytató manysi települések lakói közösen szervezik, az Ural közelében fekvő Jaszunt faluban, kifejezetten városi gyerekek számára. A különböző tematikájú, tíznapos intenzív programokon a gyerekekre pedagógusok ügyelnek, a foglalkozásokat a manysi tánc és képzőművészet mesterei vezetik. A táborban, ha rövid időre is, helyreáll a hagyományos manysi családmodell, a gyerekek autentikus környezetben sajátítják el a témával kapcsolatos ismereteket, időt, manysi anyanyelvű emberektől.

Az állami és alternatív oktatási intézmények működése között több lényeges különbség is megfigyelhető: míg az állami oktatási intézményekben jellemzően tudományos fokozattal rendelkező oktatók tanítják a nyelvet, addig a *Liling Szojum* Központban felsőfokú, de többnyire nem szakirányú végzettséggel rendelkező oktatók tanítanak. Az állami képzésben részt vevők száma folyamatosan csökken, a Központ nö-

vendégeinek száma folyamatosan nő, a kurzusok iránt akkora az érdeklődés, hogy a csoportok létszámának a Központnak otthont adó ingatlan befogadóképessége szab csak határt.

5.5 Tankönyvek

A manysi nyelv oktatásának problémái több forrásból erednek. Az attitűddel, presztízzsel kapcsolatos elvont kérdések mellett kézzelfogható nehézségként jelentkezik például a megfelelő nyelvtudású és felkészültségű nemzetiségi tanárok hiánya, a nyelvtanulást biztosító intézményekben a nyelvórák alacsony száma, legégetőbb és legnehezebben megváltoztatható problémát azonban mégis a tankönyvek jelentenek. Az oktatási segédanyagok mennyisége és minősége okozta probléma sokrétűbb annál, mint hogy egyszerűen leírható lenne a „[g]ondot jelent a megfelelő tankönyvek hiánya” (Pusztay 2006: 151) megállapítással. Ez a tény, valamint a tankönyv-repertoár közelmúltban történt átalakulása szükségessé teszi a különböző manysi tankönyvek rövid bemutatását.

A rendszerváltás előtt beiskolázott manysi anyanyelvű diákok többnyire az internátusban szembesültek először az orosz nyelv dominanciájával, a szovjet társadalommal és kultúrájával, ennek megfelelően az oktatásban használt tankönyvek és szótárak is elsősorban a többségi társadalomba való bevezetést célozták. Az első, manysi nyelvű ábécéskönyvek (pl. Баландин 1964), olvasókönyvek (pl. Зулов 1933) összeállítására általában jellemző, hogy tematikájukban a természeti leírások és állattörténetek mellett a hazafiasságra nevelés, az állampolgári ismeretek bemutatása kapta a legnagyobb hangsúlyt. Kivételesen minden tankönyvben külön olvasmánnyal szerepel a győzelem napja, a munka ünnepe, a szovjet hadsereg napja, valamint a szerzők mellett több szöveget szenteltek a kisdobosok és úttörők kötelességeinek, Lenin (régibbi kiadványokban Lenin és Sztálin) életének bemutatására. A Szovjetunió felbomlása után elsősorban a korábbi tankönyvek javított kiadásai (pl. Сайнахова 2001) kerültek forgalomba. Az újraszerkesztett kötetek az ellenkező véglet hibájába esettek, a tartalom aránytalanul a hagyományos életmód és a népmesék felé tolódott (és ilyen módon érdektelenné vált a városban élő, orosz anyanyelvű diákok számára), az utolsó néhány oldalon szerepelt az állami ünnepek politikamentesen felsorolása, valamint egy-egy olvasmány a körzet nagyobb városairól, például Hanti-Manszijszkról és Szurgutról.

Míg a XX. század közepéről a manysi olvasókönyvek mellett manysi nyelvű szám-tankönyvről is (Пчёлко–Поляк 1956) tudunk, ma már egyáltalán nem készülnek manysi nyelvű tankönyvek az iskolákban oktatott egyéb tantárgyakhoz, mindössze egy az északi népek folkórszövegeiből és szépirodalmi alkotásaiból összeállított olvasókönyv (Афанасьева és munkatársai 2008) ismert. A közoktatás átalakulása a szótárakon érhető leginkább tetten. Míg 1958-ban még olyan manysi-orosz szótár (Баландин–Вахрущева 1958) jelent meg, amely az irodalmi nyelv alapjául szolgáló északi manysi adatok mellett a szavak keleti dialektusbeli megfelelőit is közölte, addig Rombangyejeva 2005-ös orosz-manysi szótára (Ромбандеева 2005) esetenként már az orosz szavak manysi fordításaként is ugyanazokat az orosz szóalakokat jelöli meg, zárójelben rövid manysi nyelvű magyarázattal, még abban az esetben is, ha a kérdéses orosz szónak egyébként létezik manysi nyelvű megfelelője is.

Mind az állami, mind az alternatív oktatási intézményekben felismerték, hogy a manysi anyanyelvű diákok számára készült tankönyvek ma egyik oktatási programban sem használhatóak igazán eredményesen. A hiányt az állami intézmények oktatói

kiegészítő kiadványokkal, szókincsminimumot (Афанасьева–Акбаш 2007), nyelvtani összefoglaló táblázatokat (Герасимова 2004) tartalmazó füzetek kiadásával próbálták áthidalni. A *Liling Szojum* Központ a közelmúltban saját tankönyvcsomagját kezdte összeállítani, manysi nyelvvel kapcsolatban egyelőre egy ábécéskönyv (Норова 2010) és egy módszertani kézikönyv (Норова 2011) jelent meg.

6 Az oktatási intézmények sikeressége a nyelvi revitalizáció szempontjából

Az állami és az alternatív oktatási intézmények eredményességének összehasonlításakor kiténik, hogy eddig egyik modell sem teremtett sem manysi nyelvű, vagy manysi-orosz kétnyelvű nyelvhasználati színteret, sem manysi-orosz kétnyelvű beszélői közösséget. Mindkét oktatási típusban mind a pedagógusok, mind a növendékek, diákok, hallgatók orosz nyelven kommunikálnak egymással; kizárólag a tanórákon, irányított módon hoznak létre manysi megnyilatkozásokat. A hasonló eredményhez vezető út azonban a két intézménytípus esetében eltér, míg a közoktatás képtelen volt arra, hogy a gyengébb nyelvtudással érkező diákoknak biztosítsa az anyanyelvi kompetencia megszerzését, a *Liling Szojum* Központ esetében a jelenlegi helyzet kezdeti nehézségnek, részeredménynek tekinthető.

Mindkét oktatási intézménytípus képzésein részt vevő megfigyelést végeztem, és interjúkat készítettem az ott dolgozó pedagógusokkal. Interjúim során vizsgáltam egyrészt a pedagógusok, oktatók manysi nyelvtudását, nyelvi háttérét, másrészt a pedagógusok nyelvvel, nyelvelsajátítással kapcsolatos attitűdjeit. A *Liling Szojum* Központ manysi nyelvvel foglalkozó tanárai anyanyelvi beszélői a manysi nyelvnek, manysi településen nőttek fel, manysi nemzetiségi családban. Az egyetem manysi tanszékeéhez tartozó oktatók közül kettő beszéli anyanyelvi szinten a manysi nyelvet. Egyúttal ők azok az oktatók is, akik a legkisebb óraszámban vagy egyáltalán nem tanítanak manysit, mivel kiváló nyelvtudásuk lehetővé teszi, hogy kutatómunkát, vagy más publikációs tevékenységet folytassanak.

Az oktatók attitűdjét vizsgálva jelentős különbségként tűnik fel, hogy a Központ oktatói gyermekeiknek is tanítják a manysi nyelvet, a gyermekek részt vesznek a nyelvkurzusokon és a Központ más foglalkozásain is. Az egyetemi oktatók gyermekei ezzel szemben egyáltalán nem beszélnek a manysi nyelvet. (Bár az, hogy anyanyelvüket nem tanították meg gyermekeiknek, kétségkívül tudatos döntés eredménye, és kifejezi az oktatók attitűdjét is, teljesen beleillik a manysi nyelv átadásával kapcsolatos korábbi folyamatba.) A Központ pedagógusai annak ellenére is szorgalmazzák a manysi nyelv általános iskolai oktatásának megindítását, hogy a közoktatás így „konkurenciaként” jelentkezne, bár a pedagógusok létszáma (két fő) nem teszi lehetővé, hogy akár az általános iskolai, akár az óvodai képzést biztosítani tudják, évek óta rendszeresen látogatják a hanti-manszjizski óvodákat, és ott manysi nyelvvel, kultúrával kapcsolatos foglalkozásokat tartanak. Az egyetemi oktatók ezzel szemben úgy sem foglalnak állást a probléma tekintetében, hogy lobbijük erősebb, mint a Központ pedagógusaié, és az elégtelen általános iskolai manysi oktatás őket is akadályozza munkájuk végzésében.

Ez az attitűdbeli különbség az oktatók által használt tananyagban is tetten érhető. Az egyetemi oktatás ragaszkodik a kanonizált szerzőkhöz, szakirodalomhoz és kutatási kérdésekhez, a manysi nyelvet az 50–100 éves folklórbejegyzésekkel azonosítja, és örökdió a nyelv tisztasága felett. A Központ oktatói a hagyományos ismeretek

megőrzése mellett feladatuknak tartják, hogy a manysi nyelvet és kultúrát a XXI. századi körülmények közt is megélhetővé tegyék. Szorosan együttműködnek a manysi nyelvű sajtóval, használják a sajtóban nemrég elterjedt új ortográfiát, és a újságírók által alkotott neologizmusokat.

Az egyetemi oktatók tudományos státuszuk következtében eltávolodtak a közélettől, a manysi mindennapoktól, hallgatóikat sem ösztönzik annak megismerésére. A Központ dolgozói ezzel szemben figyelmet fordítanak diákjaik minél teljesebb kulturális beágyazottságára, a városban manysi értelmiségieket és művészeket, a nyári táborban idős mesterembereket, kézműveseket kérnek fel az oktatási programban való részvételre. A teljes manysi társadalmat átfogó szociális hálójuknak és a gyakori médiajelenlétnek köszönhetően a többségi társadalom manysi közösség iránti érdeklődését is fenntartják, így az állami oktatási intézmények problémáira is ráirányítják a figyelmet, ezáltal sikeresen képviselik a manysi nyelvet a városi közegben, és jelentősen hozzájárulnak a nyelv megtartásához.

Az oktatási intézményeknél végzett résztvevő megfigyelések során szerzett tapasztalatok alapján a diákok nyelvtanulással kapcsolatos attitűdjei is összehasonlíthatók. A manysi szak fennállása során sok hallgató kezdett manysi tanulmányokba nyelvtudás nélkül, pusztán az őshonos kisebbségi diákok rendelkezésére álló könnyített felvételi követelmények miatt. A merev struktúrával és módszertannal rendelkező egyetemi képzés nem tudta motiválni a hallgatókat. A filológus végzettséget szerző tanulóknak elégséges nyelvtudás hiányában kellene a manysi nyelvet kutatniuk, miközben a manysit még beszélő közösséggel nincs élő kapcsolatuk, míg ugyanis az újságírók és pedagógusok rendszeresen utaznak a hagyományos manysi településekre, az egyetem nem szervez terepmunkát, gyűjtőmunkát a hallgatók számára, hanem a már publikált, zömmel folklóanyagot tartalmazó kötetek további elemzését szorgalmazza. Az alternatív oktatási program ezzel szemben nem fiatal felnőttek nyelvismeretét, nyelvhasználati szokásait igyekszik átalakítani, hanem a legfiatalabb korosztályt, a gyermekeket célozza meg. A stabil oktatói kar és órarend révén, valamint a kis lemorzsolódásnak és a képzés folyamatos bővítésének köszönhetően folyamatos nyelvtanulást tesz lehetővé.

7 Összegzés

Az állami és az alternatív oktatási intézmények egyaránt a beszélők számának, a manysi nyelv fiatalok körében történő használatának növekedését kívánja elérni, világos ugyanakkor az is, hogy e cél elérésben jelenleg az alternatív oktatási intézmények bizonyulnak sikeresebbnek.

Valószínűsíthető, hogy amennyiben a megfelelő anyagi források és a képzési program kiterjesztéséhez szükséges idő is az alternatív oktatási intézmények rendelkezésére áll, a városi manysi lakosság körében a már megfigyelt revitalizációs folyamatok erősödésére, kiterjesztésére, manysi-orosz kétnyelvű csoport megjelenésére lehet számítani.

Az intézményeknek és magának a folyamatnak újszerűsége miatt a már működő revitalizációs intézmények további vizsgálata feltétlenül indokolt, a kutatásokat a közoktatásban és alternatív oktatási intézmények programjaiban részt vevő diákok vizsgálatával szükséges folytatni.

Irodalom

- Fejes, L. 2010. A Narikari-szindróma. In: Csernicskó István (szerk.) *Utazás a magyar nyelv körül*. Budapest: Tinta Kiadó.
- Fishman, J. A. 1991. *Reversing language shift*. Cambridge: Multilingual Matters.
- Fishman, J. A. 2001. *Can threatened languages be saved? Reversing language shift*. Cambridge: Multilingual Matters.
- Horváth, Cs. 2010. *Élő patak: egy manysi revitalizációs kísérlet bemutatása*. Szeged, szakdolgozat, kézirat.
- Horváth, Cs. 2012. A nyelvi kontaktusok hatása a manysi revitalizációs törekvésekre. In: Várad, T. (szerk.) *VI. Alkalmazott Nyelvészeti Doktoranduszkonferencia*. (Budapest, 2012. február 3.) Budapest. 62–68. Elérhető: <http://www.nytud.hu/alknyelvdok12/proceedings12/horvath2012.pdf>. Letöltés dátuma: 2013. 03. 08.
- Hunfalvy, P. 1872. *Máté evangéliuma. A' tobolszki kormányzóságbeli kondai vogulok nyelvére lefordította Popov G.* Pest: Hoffmann és Molnár.
- Huss, L.M. 1999. *Reversing language shift in the far north: Linguistic revitalization in Northern Scandinavia and Finland*. Uppsala: Uppsala Universitet.
- Olthuis, M-L., Kivelä S., Skutnabb-Kangas T. 2013. *Revitalizing indigenous languages. How to recreate a Lost Generation*. Multilingual Matters.
- Pusztay, J. 2006. *Nyelvével hal a nemzet*. Budapest: Teleki László Alapítvány.
- Salamon, E. 2007. *Önmagukba zárt kisebbségek nyelvi sztenderdzációja Olaszországban*. Doktori értekezés, kézirat.
- Schmidt, É. 2006. *Nyelv, nyelvjárás, írásbeliség, irodalom*. Schmidt Éva Könyvtár 2. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet
- Sipos, M. 2006. A hanti újságírás nyelvéről. *Folia Uralica Debreceniensia*, 13: 103–116.
- Sipőcz, K., Dolovai, D. 2001. A vogulok (manysik). In: Csepregi, M. (szerk.): *Finnugor kalauz*. Budapest: Panoráma. 48–59.
- Szalontai-Dmitrijev [sic!] J. 2005. Magyartanítás Hanti-Manszijszkban. *Finnugor Világ* X/4. 19–22.
- Tambi, V. 1937. *Elmholas numyl jaluŋkve humle haŋsuvlas*. Moskva-Leningrad: Komsomol Centr Komitet Navram Kniga Varmaŋ.
- Zuřov, P.N. 1933. *Lovintan maŋys kniga*. Moskva-Leningrad: Učpedgiz.
- Афанасьева, К.В., Акбаш, Е.У. 2007. *Словарь-минимум по мансийскому языку для 1-4 классов общеобразовательных учреждений*. Ханты-Мансийск: Полиграфист.
- Афанасьева, К.В., Сайнахова, Н.В. – Герасимова, Д.В. 2008. *Литература 5-6. Учебная хрестоматия на мансийском языке для 5-6 классов общеобразовательных учреждений*. Санкт-Петербург: Филиал издательства «Просвещение».
- Баландин, А.Н., Вахрушева, М.П. 1958. *Мансийско-русский словарь с лексическими параллелями из южно-мансийского (кондинского) диалекта*. Ленинград: Государственное учебно-педагогическое издательство.
- Баландин, А.Н. 1964. *Маньси букварь. Маньси латых учебник*. Москва-Ленинград: Издательство «Просвещение».
- Герасимова, Д.В. 2004. *Мансийский язык в таблицах. Пособие для учащихся 5-9 классов общеобразовательных учреждений*. Санкт-Петербург: Филиал издательства «Просвещения»
- Демографические процессы. Elérhető: <http://www.sever.eduhmao.ru/info/3/4511/92158/>
- Норова, О.М. 2010. *Мансийский в картинах*. «Учимся читать». Ханты-Мансийск.
- Норова, О.М. 2011. *«Вит сам»*. Образовательная программа для детей дошкольного возраста. Ханты-Мансийск.
- Пчёлко А.С., Поляк Г.Б. 1956. *Арифметика маньси начальный школа китит класс магыс*. Ленинград: Государственное учебно-педагогическое издательство министерства просвещения РСФСР.
- Ромбандеева, Е. И. 2005. *Русско-мансийский словарь*. Санкт-Петербург: Миралл.
- Сайнахова, А.И. 2001. *Маньси латың 2. Мансийский язык. Учебник для 2 класса*. Санкт-Петербург: Филиал издательства «Просвещение».
- Сподина, В.И. 2011. Ханты-Мансийский автономный округ: этнические языки в вузах и школах регионах. In: Тишков, А.В. (szerk.): *Правовой статус финно-угорских языков и этнокультурные потребности российской школы*. Москва. 211–240.

Торгашин, Я. 1940. *М. Горкий. Перевели на мансийский язык П. Чейматов и И. Яркин под редакцией В. Чернецова.* Ленинград: Государственное учебно-педагогическое издательство Наркомпроса РСФСР.

A 2010-es oroszországi népszámlálás eddig nyilvánosságra hozott adatainak forrásai

Население Российской Федерации по владению языками (Az Oroszországi Föderáció lakosságának nyelvismeret szerinti megoszlása) Elérhető: http://www.perepis-2010.ru/results_of_the_census/tab6.xls Az utolsó megtekintés dátuma: 2012. február 1.

Национальный состав населения по субъектам Российской Федерации (Az Oroszországi Föderáció lakosságának nemzetiség szerinti megoszlása, közigazgatási egységek szerint rendszerezve) Elérhető: http://www.perepis-2010.ru/results_of_the_census/tab7.xls. Az utolsó megtekintés dátuma: 2012. március 17.

Национальный состав населения Российской Федерации (Az Oroszországi Föderáció lakosságának nemzetiség szerinti megoszlása) Elérhető: http://www.perepis-2010.ru/results_of_the_census/tab5.xls Az utolsó megtekintés dátuma: 2012. február 1.